

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 1, p. 131-155, February 2012

FUZÛLÎ'DE 'AŞK VE ÂŞİK KAVRAMI
THE CONCEPT OF LOVE AND LOVER IN FUZULI

Yrd. Doç. Dr. Metin HAKVERDİOĞLU

Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Abstract

The Poet Fuzûlî was one of the earliest great poets the history of Turkish classical literature, and was widely considered to be the most outstanding of them all.

He lived (c. 1495?- ? 1556) during the golden age of literature, in the reign of Kanunî Sultan Süleyman “ The magnificent.” Fuzulî wrote poetry in tree important languages of his time.

Fuzulî's poetry is filled with emotion, sensibility, pathos, melancholy, sweet sorrow, and sombre reflection. Every classic poet has his own romantic accent, corresponding with the scope of his intuition and the degree of harmony or conflict which the vision of the truth creates in his heart.He expresses the misery of mankind, the reing of chance and error, and the tragedy of fate.

In the dictionary, love means that extreme and intensive affection, devoting oneself to his/her lover, being keen on his/her partner as cannot see anything or anybody. There are a lot of poets who has written pleasant love poetries in Turkish Lireature. One of these poets is Fuzuli. We've generally touched on love, philosophical love and love according to people leading sufism in this workout. And then we've scanned Fuzuli's Classical Otoman Poetry and mentioned that how he described love and lover in his own poetries.

Keywords: Love, Lover, Fuzuli, Classical Otoman Poetry.

Özet

Klasik Türk şiirinin ilk büyük şairlerinden biri olan Fuzulî, genel bir kabulle, bu edebiyatın en büyük şairi kabul edilir. O, (1495?- ? 1556) yılları arasında edebiyatın altın çağı olan Kanunî Sultan Süleyman Döneminde yaşadı. Devrinin üç önemli dilinde şiirler yazdı.

Fuzulî’nin şiirleri duygu, hassasiyet, efsane, melankoli, tatlı bir hüznün ve hafif bir kasvet içermektedir. Her klasik şair kendi sezgisini, gerçeğini ve hayallerini kendi yüreğinde oluşturur ve kendi üslubunu yaratır. O, insanlığın o devrindeki çıkmazlarını, hatalarını ve kaderlerinin trajedisini anlatır.

Aşk, sözlükte şiddetli ve aşırı sevgi, bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka bir şey görmeyecek kadar ona düşkün olması anlamına gelir. Türk ve dünya edebiyatında bu konuyu işleyen pek çok şair vardır. Türk edebiyatında aşk konusunda en güzel şiirleri yazarlardan birisi de Fuzulî’dir. Bu çalışmamızda genel olarak aşk, felsefi anlamda aşk ve tasavvuf büyüklerine göre aşktan bahsettik. Daha sonra Fuzulî’nin Divanını tarayıp onun bizzat şiirlerinde aşkı ve aşığı nasıl tanıttığını belirledik.

Anahtar Kelimeler: Aşk, Âşık, Fuzûlî, Eski Türk Edebiyatı.

‘Aşk imiş her ne var âlemde...

A. GENEL OLARAK AŞK VE ÂŞIK

Aşk, şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka bir şey görmeyecek kadar ona düşkün olması anlamına gelir.

İslamî literatürde aşk, ilâhî ve beşerî olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. İlâhî aşka genellikle hakikî aşk, beşerî aşka da mecazî aşk denilmiştir.

Kelâma dair bazı kaynaklarda ise tasavvuftaki aşk anlayışı tenkit edilmiştir.

Aşk kelimesinin dinî bir terim olarak kullanılmasını câiz gören sûfîlerin dayandıkları bazı ayet ve hadisler vardır. Meselâ bunlara göre, “İman edenler Allah’ı daha şiddetle severler.” (Bakara /165) ayetindeki şiddetli sevgiden maksat aşktır.

Bu zümreye göre aşk, sevgilisinden ayrı düşenin bir niteliğidir. Kul da Allah’tan ayrı kaldığına göre onun Allah sevgisine aşk demek câizdir. Buna karşılık Allah hiçbir şeyden ayrı ve uzak bulunmadığına göre O’nun sevmesi aşk kelimesiyle ifade edilemez.

Başta Hallaç, Ebu Bekir eş-Şibli ve Bâyezid-i Bistâmî olmak üzere bazı mutasavvıflarda tam anlamıyla aşk hali mevcuttur. Tasavvuf tarihinde aşkı ilk defa ıstırap ve elem şeklinde anlayan ve bu tarzda tarif eden Hallaç, Kitab-u-t Tavâsîn’de ilâhî aşkı pervâne ve mum misaliyle anlatmıştır. Pervânenin mum ışığını görmesi “ilme’l- yakîn”, ona yaklaşım harâretini hissetmesi “ayne’l-yakîn” ateşin içinde yanıp kül olması “hakke’l-yakîn”dir. Aşğın en son gayesi yana yakıla yok olmaktır.

Ahmet Gazzâlî’nin yaşadığı dönemi takip eden üç asır, ilâhî aşk edebiyatının altın çağı olmuştur. Ahmet el-Gazzâlî’yi bu yolda talebesi Aynülkudât el-Hemedânî başarılı bir

şekilde takip etmiş, onu da Feridüdü'd-din Attâr, Mevlânâ ve Abdurrahman Câmî gibi büyük mutasavvıflar izlemiştir.

Özellikle aşk konusuna dair yazılan tasavvufî eserlerin en geniş Rûzbihan-ı Baklî'nin "Abherü'l- Âşıkîn" adlı kitabıdır. Baklî'nin bu eserinde sufîlerin aşk konusundaki görüşleri gayet açık ve parlak bir üslupla anlatılmış ve Hallac'ın nur-ı Muhammedî hakkındaki nazariyesinin bir devamı olmak üzere kainatın yaratılışı aşk unsuru ile açıklanmıştır. Baklî, hadisi kutsî diye rivâyet edilen: "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve bu yüzden âlemi yarattım ." sözündeki "isteme"nin aşk olduğunu belirtir. Ona göre Allah'ın sevgiyle tecelli etmesinden âlem meydana gelmiştir. Bu sevgiye hakikat-i Muhammediye de denir.

Baklî'ye göre aşk beş çeşittir: hayvânî aşk, tabîî aşk, ruhânî aşk, aklî aşk, İlâhî aşk. İlâhî aşk aşkların en yücesidir. Sûfîler mâkul ve meşrû çerçevede kalmak şartıyla her çeşit aşkı iyi sayar ve birinden öbürüne geçe geçe aşkların en yükseği olan İlâhî aşka ulaşmak isterler. Buna engel olduğu için şehvet, süflî arzular ve nefsânî isteklerin tesirinde kalan aşkı kötüler, bunun hevâ ve hevesten ibâret olduğunu söylerler.

İbnü'l-Arabî beşerî sevgiyi vahdet-i vücud esâsına sâdik kalarak açıklamış ve böylece insan sevgisini ilâhî bir kaynağa bağlamıştır. Ona göre dünya güzellikleri şeklinde tecellî eden Allah olduğu gibi, âşğın gözünden bu güzelliği temâşâ eden de Allah'tır. Âşık-mâşuk ve aşk O'dur.

Aşk ve muhabbete ne kadar büyük önem verirse versin İbnü'l-Arabî'nin tasavvufunda ilim ve mârifet ağırlık kazanır. Halbuki Ahmed-el Gazzâlî, Aynu'l-kudat el-Hemedânî, Senâî, Attar, Ruzbihan-ı Baklî, İbnü'l-Fazıl, Mevlana Celâleddin-i Rumî gibi mutasavvıflarda aşk ağırlıktadır. Hatta bunlar nazarında her şey aşktan ibârettir. Varlık hakkındaki açıklamaları tamamen aşka dayanır. Bu mutasavvıflar baştan beri akılla Allah'a varılamayacağını, O'na ermenin ancak sevgiyle olacağını savunmuşlardır.

Mutasavvıflar ilâhî aşkla ilgili duygu ve düşüncelerini daha çok teşbih ve temsillerle anlattıklarından bu konuyu işleyen edebiyatlar bir mecazlar ve rumuzlar edebiyatı haline gelmiştir. Bazı hallerde bir manzumenin ilâhî aşkı mı beşerî aşkı mı anlattığını anlamak bu yüzden oldukça güçtür.

Buna karşılık aşka hoş bakmayanlar da vardır. "İbnü'l-Cezerî, İbnü'l-Teymiyye ve İbnü'l Kayyim'e göre aşk insanı insan yapan aklı, fikri ve muhakemeyi yok eder. Çünkü aşk bir çeşit cinnet halidir. Bu sebeple aşk yolunu tutan mutasavvıflar çoğunlukla akıl ve mantığa meydan okumuşlar, düşüncenin ürünü olan ilmi hiçe saymışlardır. Aklın duyguya hakim olmasına fazilet, duygunun akla hakim olmasına ise rezilet denir. Aşk bir ifrat halidir. Halbuki fazilet ifrat ile tefrit arasında bulunan itidal halidir. Aşk ölçsüzdür, âşık da dengesizdir. Ölçsüzlük ve dengesizlik hiç bir zaman iyi bir şey değildir. Aşk bir kemal hali olmadığı için Allah'ın vasfı değildir. Allah âşiktir veya mâşuktur denemez. Bu durum da kulun Allah sevgisi ancak muhabbet olarak adlandırılabilir. Zira aşk önce kişinin dinini ve namusunu, sonra aklını ve sıhhatini tahrîp eder. Bu düşünörlere göre kalp Allah'ı sevmek için yaratıldığından ondan başkasını kayıtsız şartsız sevemez. Allah'ı ihlasla sevdiği için Yusuf, Züleyha'ya âşık olmamıştır. Züleyha müşrik olduğu için Yusuf'a âşık olmuştur. Aşkın yegâne sebebi imandaki eksiklikler." ¹

¹ Süleyman Uludağ, TDV İslam Ansiklopedisi, "Aşk Maddesi", C. 4, İstanbul 1991, s. 11.

Bu ifadelerden anlıyoruz ki aşk hususunda pek çok âlim farklı görüşler bildirmiş, aşkı, kimi baş tacı ederken kimisi yermiştir.

Aşkı değişik şekillerde anlayanlar arasındaki ilişki Âmil Çelebioğlu'nun derslerinde "ceviz" benzetmesi ile açıklanır: Cevizin en dışı yeşildir, herkes soyabilir; bu kısım şeri'attir. Kabuk kısmı serttir ve bayağı bir uğraşma ister; bu kısım tarikattır. Beyne benzeyen özün etrafı bir zarla kaplıdır, bunu soyamak büyük bir beceri ister; bu kısım marifettir. Ve cevizin asıl özü en iç kısmıdır, buraya ulaşmak önceki merhaleleri geçmek şartına bağlıdır; bu kısım hakîkattir. Aşk konusunda şeri'at, tarikat, marifet ve hakikat erbaplarının çatışması da bu merhaleleleri aşanlar ve aşamayanlar arasındaki anlayış farkından meydana gelir.

Bu noktada Fuzûlî, örneklerde de görüleceği gibi, büyük bir mutasavvıf gibi düşünen ve dünyevî aşkla uhrevî olanı çok güzel mecz edebilmiş bir şairimizdir. Çalışmamıza kaynak olarak Fuzûlî'nin gazellerini² almamıza karşılık diğer eserlerinden de alıntılar yaptık. Onu anlamak için "aşk" kavramını değişik yönleri ile ortaya koymaya çalıştık.

Fuzûlî'ye geçmeden Mevlânâ'nın bu konuda ne düşündüğünü anlamamız yol gösterici olacaktır.

Mutasavvıfların "aşk" kavramından ne anladıklarını öğrenmek için Anadolu'nun en büyük sūfisi Mevlânâ'nın Mesnevi'sine bakmak gereklidir. Dünün tasavvufî yönden aşk kavramından ne anladığını onun beyitleri ile anlamaya çalışalım:

Âteş-i 'ışk est ke'nder ney fütâd

Cûşîş -i 'ışkest ke'nder mey fütâd

"Neydeki ateş ile meydeki kabarış, hep 'aşk eseridir." (10)³

"Küntü kenzen mahfiyyen ..." yani: "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeye muhabbet ettim ve bilinmek için halkı yarattım." diye ehl-i tasavvuf arasında pek meşhur bir hadis-i şerif vardır. Bu hadisin delâletine göre muhabbet, ilk olarak Hak'tan zuhur etmiş ve bütün kainâtın îcâdına sebep olmuştur. Bu yüzden mevcut âlemler içinde, aşkın yabancı olabilecek bir zerre yoktur. Fakat her mahlûkun aşkı, kendisinin istidâdına ve zevkine göredir. Aşk bir, lâkin anlayış farkı dolayısıyla sevgili çeşitlidir; daha doğrusu o çeşitli sevgililer, mâşûk-ı yegânenin muhtelif surette cilvesi ve tecellisinin mazharlarıdır. Arifin kalbini yakıp inleten ve kalbindeki esrârı huruşa getiren de yine aşktır.

Aşk kelimesi Kur'an'da geçmemekle birlikte şu ayet ona telmih eder: "Mü'minlerin Allah'a karşı pek şiddetli bir muhabbetleri vardır." (Bakara/165)⁴ Mecâzî aşka ise Kur'an'daki işaret şu ayettedir: "Yusuf'un muhabbeti, Züleyhâ'nın kalbini bir zar gibi ihâta etti." (Yusuf/30)⁵

Aşk; muhabbetin, seveni kavraması, bütün vücuduna yayılması, âdetâ onu sarmaşık gibi sarmasıdır. Aşk kelimesini sözlük anlamı da "sarmaşık" demektir.

Hazreti Mevlana bir beytinde de aşkı bir hekîm ve bir hâkime benzetiyor; Eflatun felsefesinin ve Calinus tıbbının yapamadığı ruhanî tedâviyi aşk yapabilir, diyor.

Şâd bâş ey 'ışkı huş sevdâ-yı mâ

² Ali Nihat Tarlan, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, Akçağ, Ankara 1998. (Gazellerin büyük bölümü bu eserden alınmıştır.)

³ Tâhirül Mevlevî, **Mevlâna Celaleddini Rumî -Mesnevi**, s. 55.

⁴ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, T.D.V. Yay. Ankara 1993, s. 10.

⁵ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, a.g.e., s. 90.

Ey tabîb-i cümle illethâ-yı mâ

“Ey kasdı, yâhud faydası hoş olan ve bütün illetlerimizin hekîmi bulunan aşk; şâd ol.”(23)⁶

Ey devâ-yı nahvet ü nâmus-ı mâ

Ey tü Eflâtûn ü Câlînûs ı mâ

“Ey kibr ve azametimize ilâç ve bize Eflâtun ve Calinus olan aşk, yaşa.”(24)⁷

Mesnevi’de âşıklığın da sebebi ve hareket tarzı belirtilmiştir:

Cismi Hak ez ‘ışk ber eflâk şud

Tûr der raks âmed ü çâlâk şud

“Topraktan yaratılmış olan insan cesedi, aşk tesiri ile semâlara çıktı, eflâkî oldu. Dağ bile o tesir altında çeviklik bulup oynamaya başladı.” (25)⁸

‘İşk cân-ı Tûr âdem ‘âşıkâ

Tûr mest ü harre Mûsâ sâikaa

“Ey âşık; aşk, Tûr dağına ruh gibi tesir etti. Tûr, mest oldu. Mûsâ da kendinden geçti ve düştü.” (26)⁹

Cümle ma’şûkest ü ‘âşık perdeî

Zinde ma’şûkest ü ‘âşık mürdeî

“Cümle, mâşuktan ibârettir, âşık perdedir. Diri olan ancak maşuktur, âşık ölüdür.” (31)¹⁰

Tecribe ile anlayanlar vardır ki insan, bir güzeli severse ve sevgisi, aşk derecesine varırsa, ‘âlemin her zerresi ona sevgilisini hatırlatır.

‘İşk hâhed kin sühan bîrun büved

Âyine gammâz nebved çün büved

“Aşk, bu sözün meydana çıkmasını istiyor. Ayna, koğucu olmaz da ne olabilir?” (34)¹¹

Sevgilinin cilvesi ve aşkın esrârî gönül aynasında aksedip duruyor. Cilalı ayna akseden sureti göstermez de ne yapar? Yani âşık gayri ihtiyârî aşka kapılmış onu zikretmektedir.

İllet-i ‘âşık zi illethâ cüdâst

⁶ Tâhirül Mevlevî, Mevlâna Celaleddini Rumî -Mesnevi, s. 78.

⁷ Tâhirül Mevlevî, a.g.e., s. 78.

⁸ Tâhirül Mevlevî, a.g.e., s. 80.

⁹ Tâhirül Mevlevî, a.g.e., s. 81.

¹⁰ A.g.e., s. 85.

¹¹ A.g.e., s. 88.

Îşk üsturlâb-ı esrâr-ı Hüdâst

“Âşığın derdi diğer dertlerden ayrıdır. Aşk, Hudâ'nın sınırlarını belli eden bir ölçü, bir vasıtaadır.”(111)¹²

'Âşıkî ger zin ser û ger zan serest

Âkıbet mârâ bedan sû rehberest

“Âşıklık; gerek bu baştan, gerek öbür baştan olsun; âkıbet, bizi o tarafa götürecektir kılavuzdur.”(112)¹³

Aşk, ister mecâzî olsun, ister hakikî olsun vahdete götüren yoldur. Mecaz, hakikatin köprüsüdür. Hz. Yusuf'un kıssasının anlatıldığı bölüm Kur'an'ın “Ahsenü'l -Kasas”ıdır yani, en güzel kıssasıdır. Yusuf ile Zeliha'nın aşkının en güzel kısma diye anlatıldığı bir kitabın sahibi olan Müslüman şair de tabî ki mecâzî aşktan da bahsedecektir.

Yine de Mevlânâ, bu aşk bahsinde son sözü söyleyememenin acziyle kalemini kırmaktan başka çare bulamıyor:

Herçi gûyem 'ışk râ şerh beyân

Çün bi 'ışk âyem hacîl bâşem ezan

“Aşkın şerhi için ne türlü beyanda bulunsam, aşka gelince; yani aşkın tesirini hissedince söylediklerimden mahcup oluyorum.”(113)¹⁴

Çün kalem ender nüviştên mîşitâft

Çün bi ışk âmed kalem ber hod şikâft

“Kalem ki çarçabuk yazıp gidiyordu. Aşkın tefsîri bahsine gelince, tahammül edemeyerek yarıldı.”(115)¹⁵

Âkl der şerhaş çü har der gil bihüft

Şerh -i ışk û âşıkî hem ışk güft

“Akıl, aşkın şerhinde çamura batmış merkep gibi âciz kaldı. Aşkın da, âşığın da şerhini yine aşk söyledi. (116)¹⁶

Yusuf'a âşık olan Zeliha, tasavvufî şiirde aşk ile, sevgilinin hasretiyle yanan, arınan ve her şeyde onu gören ruhun sembolüdür. Mevlana 4032-4044. beyitler arasında bu durumu izah eder:

“Zeliha o hale gelmişti ki çöretundan ödağacına kadar, her şeyin adı Yusuf'tu onun için. Yusuf'un adını başka adlara gizlemişti; mahremlerine de sırrı söylemişti. Mum ateşten yumuşadı dese, sevgili bize alıştı, yüz verdi demiş olurdu. Bakın ay doğdu dese, o söğüt ağacı yeşerdi dese; yapraklar ne güzel oynamada dese; çöretu ne hoş yanmada dese; gül bülbüle sır söyledi dese; padişah sevgilisine bir sırrı söyledi dese; bahtımız ne kutlu dese... hep ayrı anlamları vardı bu sözlerin. Birini övse onu överdi; birinden şikayet etse, onun ayrılığını söylemiş olurdu. Yüz binlerce şeyin adını ansa, maksadı da Yusuf'tu onun, dileği de Yusuf.”¹⁷

¹² A.g.e., s. 133.

¹³ A.g.e., s. 133.

¹⁴ A.g.e., s. 136.

¹⁵ A.g.e., s. 137.

¹⁶ Tâhirül Mevlevî, **Mevlâna Celaleddini Rumî -Mesnevi**, Ahmed Said Matb. İstanbul 1963, s. 137.

¹⁷ İskender Pala, **Ah Mine'l-Aşk**, Ötüken, İstanbul 2000, s. 295.

Yusuf, bu sembolizmde, mutlak güzelliğin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman da, Züleyha'nın teklifini reddederek iffetini koruduğu için, geçici güzelliklere aldırmayan gerçek âşğın, yani kâmil insanın da sembolü olur. Her halükarda bu kıssayı mutasavvıflar aşkın Kur'an'daki kaynağı, fakihler ise aşkın reddinin hikmeti olarak görmüşlerdir.

B. FELSEFÎ YÖNDEN AŞK

Eflâtun'un aşkı tarifi: “Doğumsuz, ölümsüz, artmaz, eksilmez bir güzelliştir.” “Geçici olana değil, salt güzelliğe duyulan aşırı sevgidir.” Bu durumda aşırı muhabbet ile doğan “cünûn” halî aklı yitirme ve onun yerine “aşk”ı ikame etmedir. Bu fikirden yola çıkan bazı sûfiler mecazî aşkı hemen geçilmesi gereken bir merhale olarak görür ve Meryem-vari bir kutsal bâkîre tablosu çizerler.

Antik çağın şair filozoflarından Empedokles ise, aşkı birleştirici unsur, nefreti ise ayırıcı unsur olarak yorumlar. Aşktan barış ve birlik(vahdet); nefretten ise, savaş ve ayrılık (kesret) doğar.

“Nietzsche, bu iki durumu dionysien (ruhî) ile apollonien (bedenî) çatışması olarak tarif etmiştir. Kâmil insan bu çatışmayı ortadan kaldırmış insan demektir.

Mecazî ve İlahî aşkın birleştiği temel nokta şudur: Allah'ın yarattığı Âdem ona âşık oldu; Âdem'in bir uzvundan yaratılan kadın da Âdem'e. Bu yaratandan yaratılana; yaratılandan yaratana akan bir sevgi, muhabbet selidir. Cüz'iden küllîye ulaşma bu yolla da düşünülmüştür.”¹⁸

Son yüz yılın büyük şair ve düşünürü T. S. Eliot ise aşkı insanî aşk ve İlâhî aşk olarak iki ana bölümde inceler. Şiirlerinde insanî aşk, ilâhî aşk ve ilgisizlik üzerinde duran Eliot, insanî aşkı, insanların kendisini, Tanrının yarattığı her şeyi ve diğer insanları sevmek şeklinde anlamıştır. İlâhî aşkı ise bu sevginin genişletilerek, Tanrının yarattığı her şeyi, onları arzu etmenin ötesinde zamanın nisbî ölçülerinin üstünde olan bir sevgi bağı içinde görmek olarak ifade eder. Ayrıca Eliot da İlahî aşkı birleştirici bir güç olarak kabul etmiştir.¹⁹

Divan şairlerine göre, “aşk sayesinde ki insan, ebedîlik kazanır ve lâ-mekana erer. Ancak bu yol çok çetindir. Bu yolda şehit olanların sayısı ciltler doldurmaktadır. Aşk yerine göre yol olur yürünür, yerine göre iman olur uyulur. Bazen ateş olup yakar, bazen deniz olup boğar. Sultan olur ülkeler yönetir, şarap olur sarhoş eder. At olur koşar, kuş olur uçar. Hazine olur viran gönüllerde saklanır; kimya olur hâkir toprakları altına dönüştürür. Sır olur saklanır, gonca olur açılır. Gül bahçesi olur kokusuyla âşıkları mest eder; güneş olur âşıklarının ümit meyvelerini olgunlaştırır. Velhasıl klasik edebiyatımızda aşk her şeydir, her şey de aşktır. Tabî ki manevî aşk maddî aşka her daim baskın çıkar.”²⁰

Edebiyatımızda adı pek az duyulmuş bir şairin divanına tesadüfen baksak yürek yakan “aşk” konulu bir şeyler bulmak çok tabî ve adeta sıradandır.

İşte Selâmî Efendi Dîvanı'ndan bir beyit:

Lezzet-i derdi bulan derdine dermân istemez

¹⁸ Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Ötüken, İstanbul 1993, s. 24.

¹⁹ Sevim Kantarcıoğlu, *T.S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması*, Kültür Bak.Yay. Ankara 1987, s. 123.

²⁰ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 291.

*Şerbet-i 'aşkı içen tedbîr-i Loğmân istemez*²¹

Mir Hamza Nigarî ise Amasya'dan aşkı ve aşığın halini şöyle tarif etmiştir:

*'Aşk zevkin bilmez 'âşık olmayan
İçmeyen bilmez nedir keyf-i şarâb*

*Seyr kıl gülzâra gör bülbül nice
Takrîr eyler ders-i 'aşkı bî-kitâb*²²

Yunus Emre bu hususta da en güzel sözleri söyleyen şairdir:

*Aşksızlara verme öğüt
Öğüdünden alır değil
Aşksız kişi hayvan olur
Hayvan öğüt bilir değil*²³

C. FUZÛLÎ'YE GÖRE AŞK VE ÂŞIK

Fuzûlî, aşk ve ıstırap şairidir. Onun şiirlerindeki lirizmin esasını aşkın elemleri ve ıstırapları teşkil eder. Gazellerinde terennüm ettiği başlıca konu budur. Bir mısra'ında şöyle der:

Men 'âşıkam hemîşe sözüm 'âşıkanedür

Leylâ ve Mecnûn'dan alınan şu parçalar da Fuzûlî'nin aşk anlayışının gayet lirik bir ifadesidir :

*Yâ Rab belâ-yı 'ışk ile kıl âşinâ meni
Bir dem belâ-yı 'ışkdan etme cüdâ meni
Az eyleme inayetini ehl-i derdden
Yani ki çok belâlara kıl mübtelâ meni*²⁴

*'İşk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb
Kılma dermân kim helâküm zehri dermânundadır*²⁵

Aştaki sebatını ve tahammülünü büyük aşk kahramanları Mecnûn ve Ferhat'ın aşkı ile karşılaştıran Fuzûlî kendisinin aşkını onlarınkinden üstün görür:

Mende Mecnûdan füzûn 'âşıklık isti'dâdı var

²¹ Metin Hakverdioğlu, **Selâmî Dîvani**, Transkrip Çalışması (Yayımlanmamış), s. 103.

²² Azmi Bilgin, **Divân-ı Seyyid Nigârî**, Kule İletişim, İstanbul 2003. s. 25.

²³ Ayvaz Gökdemir, Sevgi Gökdemir, **Yunus Emre Güldeste**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990. s. 148.

²⁴ Hüseyin Ayan, **Leylâ ve Mecnûn-Fuzûlî**, Dergah Yay. İstanbul 1981, s. 270.

²⁵ Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbul, **Fuzûlî Dîvani**, Akçağ, Ankara 2000, s.172.

'Âşık-ı sadık menem Mecnûnun ancak adı var

Yazanda Vâmık u Ferhâd u Mecnûn vasfın ehl-i dert

Fuzûli adını gördüm ser-i tûmâra yazmışlar

İskender Pala, Ah Mine'l-Aşk adlı eserinin Paltonik Aşk ve Fuzûlî adlı bölümünde şu görüşlere ve beyitlere yer veriyor:

“Fuzûlî bütün ömrünü aşk ve ıstırapı anlatarak geçirmiştir. Şiirinin esasını aşk, aşkın elemleri, acılar, feryatlar oluşturur. Onun Fuzûlî kelimesini iki mânâsı ile sanatlı kullanarak söylediği şu beyit bunun delilidir:

Benden Fuzûlî isteme eş'âr-ı medh ü zemm

Ben âşıkam hemîşe sözüm âşıkanedür

Ey Fuzûlî! Benden (boşu boşuna) övgü ve yergi şiirleri isteme. Ben âşıkım!

(elbette) sözüm de daimâ âşıkanedir.

Ondaki aşkın ve sevginin, bedenî, sefil hazlarla ilgisi yoktur. Onun aşkı maddî hazların üstünde, tasavvufun İlâhî aşkı ile çok iyi uzlaşan ulvî bir aşktır. İnsan zaten bu aşk için yaratılmıştır:

Ârif ol sevdâ-yı aşk inkârın etme ey hakîm

Kim vücûd-ı halkdan ancak bu sevdâdur garaz

Aşk işinde sevgili ön plândadır. Âşıkın canı, canân içindir. Bu yolda candan geçmeyen aşktan bahsetmemelidir:

Cânı kim cânânı için sevse cânânın sever

Cânı için kim ki cânânın sever cânın sever

Zâhîde göre kişinin, aşk ile adını kötüye çıkarması ayıptır. Fuzûlî'ye göre ise ayıp olan, bu nadanca düşüncedir:

Der imiş zâhid ki olmak aybdur rüsvâ-yı aşk

Bu sözü fâş etmesün rüsvâ-yı âlem olmasun

Fuzûlî'nin aşkı, insana manevî haz veren yüce bir duygudur. Sınırsız engin bir sevgi hâlinde tezâhür eder. Âşık bu uğurda çektiklerine razıdır:

Cefâ vü cevri ile mu'tâdem anlarsuz n'olur hâlim

Cefâsına had ü cevriye pâyân olmasın ya Râb”²⁶

Ali Canip Yöntem, Fuzûlî ile Nedim'i de karşılaştırdığı şu paragrafında Fuzûlî'nin aşk anlayışını ortaya koymuştur: “Fuzûlî, lirik bir şairdir; fakat ondaki lirizm, sadece ferdî tahassüslerden nebean etmez. Felsefî ve sofîyane düşünce onun ruhunda fikir derecesinde

²⁶ Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbul, a.g.e., s. 145.

kalmayarak yükselmiş, kendi ruhî temâyülleriyle birleşmiş, duygu şekline girmiştir ki, işte Fuzûlî’nin bence asıl büyüklüğü bu noktadadır. Ve onu anlamak ve tatmak için yalnız ferdî tahassüsleriyle sempati teminine çabalamak kâfi değildir. Fuzûlî’yi coşturan derin İslâmî ve sofiyâne itikadını bilmek, her mısramı okurken bu noktayı gözden kaçırmamak icap eder. Çünkü onda profan aşk yoktur. 18. yüz yılın harikulade zeka ve şiiri olan Nedim’den Fuzûlî’nin dehasını ayıran ve onu daha yüksek gösteren cephesi budur. Nedim bir İstanbul çelebisidir. Aşkı tamamen beşerîdir. Halbuki Fuzûlî’de görülen sevdâ, tamamen platoniktir. Ancak onun bu coşkunu içinde gayet şuurlu bir sanatkârlığı, bir üslûp ve ifade endişesi sezilir. Fuzûlî’nin bir büyüklüğü de bu noktadadır: O, sufiler, âşıklar gibi sadece coşkun değildir. Şiirinde zekâsı da beraber yürür; fakat pek büyük bir sanatkar olduğu için bu cephesini gizlemeyi de mükemmel temin eder.”²⁷

Hasibe Mazıoğlu, “Fuzûlî güzele, iyiye, doğruya âşıktır. Onun aşkı maddî hazların üstünde tasavvufun ilâhî aşkı ile çok iyi uzlaşan ulvî bir aşktır.”²⁸ Fakat Mazıoğlu, Fuzûlî’nin beşerî aşk yönünü daha öne çıkarma taraftarıdır.

Ali Nihat Tarlan ise Fuzûlî ve aşk hakkında şöyle demiştir:

“Fuzûlî bir âşıktır. Güzelliklere karşı fevkalade hassastır. Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde bu ulvî ve İlahî aşkın ruhtaki seyrini açıkça görmek kabildir. Hak güzeldir. Aşka tesir eden de o güzelliştir. Kainat binası aşk ile mamûr hâle geldi. Yaratılışın sebebi muhabbettir. Eserlerinden öyle anlaşılıyor ki, ilk hareket noktası olan beşerî aşkın üzerinde fazla durmuyor ve derhal bir karine ile güzelliğin hakikî menbâna yöneliyor.”²⁹ Yani beşerî aşkı, İlahî aşka götüren bir basamak olarak görüyor.

Âmil Çelebioğlu, Fuzûlî’nin her devirde anlaşılıp sevilecek bir yönünün olduğu söylerken aşk ve ıstırap konusunda tüm Türk âleminin tekke ve halk edebiyatının ondan etkilendiğini belirtmiştir.³⁰ Fuzûlî aşk konusunda bir nirengi noktasıdır. Her şair özellikle aşk konusunda kendisine mihenk taşı olarak Fuzûlî’yi alır. Bunun diğer bir iyi yönü de İran şairleri yerine bir Türk şairinin artık zirve kabul edilir olmasıdır.

Halil Erdoğan Cengiz, Fuzûlî’nin aşk anlayışını şöyle özetler: “Fuzûlî’nin aşkı, kökeni bakımından beşerî, insanî aşktır. Bu aşk derece derece ruhta olgunlaşır, maddeden sıyrılır ve türlü tecellileri ile Fuzûlî’nin de, şiirinin de özü olur. Fuzûlî tasavvuf inançlarından yararlanmış ama mutasavvıf şair olmamıştır.”³¹

Abdülkadir Karahan, şu beyti ön plana çıkarıp onun aşk anlayışına ilerler:

Bir perî silsile-i ışkına düşdüm nâ-geh

Şimdi bildüm sebab-i hilkat-i Âdem ne imiş (125/2)

Ansızın bir perinin aşkının zincirine düştüm. O zaman Âdem’in yaratılışının sebebini anladım. İnsanın yaratılmasına sebep marifetullah yani Hakk’ı tanımaktır. Marifetullah yani iç bilgi, irfan ve aşk ile olur. Âşık olunca Âdem’in niçin yaratıldığını anlıyor.

Karahan, şairin gençlikte büyük bir beşerî aşk yaşayıp oradan derece derece İlahî aşka yükseldiğini tahmin eder ve “Fuzûlî’nin hemen her şiirinde, tercihan gazellerinde bu beşerî ve İlahî aşk hemen her nüansı ile birbiriyle memzuç haledir. Her iki manaya

²⁷ Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan, **Prof. Ali Canip Yöntem’in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri**, “Fuzûlî ve Şairliği”, Sözler Yay. İstanbul 1996, s. 50.

²⁸ Hasibe Mazıoğlu, **Fuzûlî ve Türkçe Dîvanı’ndan Seçmeler**, Kültür Bak. Yay. Ankara 1986, s. 22.

²⁹ Ali Nihat Tarlan, **Fuzûlî Dîvanı Şerhi**, Akçağ, Ankara 1998, s. 13.

³⁰ Âmil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, MEB. Yay. İstanbul 1994. s. 68.

³¹ Halil Erdoğan Cengiz, **Dîvan Şiiri Antolojisi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983. s. 332.

alınmaya müsait olan ifade tarzı bizi sarıh olmaktan alıkoyuyor. Hulasa edebiyatımızın büyük kalp şairi Fuzûlî'nin aşkı: onun en kudretli, emsalsiz ve psikolojisinin en bariz cephesidir. Güzelliğe kelimenin en geniş manasıyla can u gönülden âşık olan bu bağı yanık Irak çocuğunu, aşk, çöl güneşleri gibi yakmış ve fakat şiirlerini Bağdat hurmaları gibi ballandırmıştır... İptidai maddesini taştan, topraktan, tahtadan almakla beraber insanı hayran bırakan usta bir mimar-mühendisin eseri gibi, Fuzûlî'nin aşkı da beşerî heyecanlardan doğmakla beraber bir üstün ve müstesna hüviyette karşımıza çıkmış ve asırlardan beri hüznün ve merhametin, nihayet ilâhî varlığı, lâ-yemut Tanrıya olan bağlılık ve hayranlığın ifadesi olarak gönülleri, bir ölümsüz sultan gibi teshir etmiştir.”³²

D. FUZÛLÎ'NİN BEYİTLERİNDE AŞK VE ÂŞIK

Fuzûlî, gazellerinde adeta aşk yolunun yolcusunu adım adım eğitir. Gazellerin ilk bölümlerinde aşkı tanımlamayı daha ön plana çıkarırken git gide âşık ve mâşuk arası ilişkilere dalar. Aşk yolunun en büyük yolcusu, âşık Fuzûlî, her ne kadar tüm mısralarında aşk ve âşıklıktan bahseder ve onun şerhini yaparsa da bunlar arasından aşkın daha kesif ele alındığı beyitleri ön plana çıkarmak bizim asıl amacımızdır.

İlk gazel tamamen aşkın tarifidir:

Aşk bir ışıktır, âşıkların yolunu aydınlatır:

فد انار العشق العشاق منهاج الهدا

□الك راه حقيقت عشقه ايلر اقتدا³³

Kad enâre'l 'aşku li'l 'uşşâki minhâce'l hüdâ

Sâlik-i râh-ı hakikat 'ışka eyler iktidâ (1/1)³⁴

Aşk, âşıklara hidayet yolunu aydınlatınca, hakikat yolunun yolcusu ona uyar. “Onun gösterdiği yoldan gider.”

Fuzûlî'nin bu mısraları, onun daha ilk beytiyle tasavvufa ne kadar ilgili olduğunu ispatlar. O, şeriatta ön planda olan “aklı” değil; tasavvufta ön plana çıkan “aşkı” şiirine konu alır. Demek ki insan hakikate ancak aşk ile erişebilir. Aşk Allah'ın insana bir lutfudur ve Allah onu istediğine ihsan eder.

Aşk kâmil bir ne'sedir:

□شقدر اول نشهء كامل كيم آندندر مدام

میده تنوير حرارت نیده تأثیر صدا

³² Abdülkadir Karahan, **Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1989. s. 125.

³³ “Kenan Akyüz, Süheyl Beke, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbul, **Fuzûlî Dîvanı**, Akçağ, Ankara 2000.” adlı kitaptaki orijinal eski yazı metinler kullanılmıştır. Bazı beyitlerdeki nüsha farkları değiştirilmeden verilmiştir.

³⁴ Ali Nihat Tarlan, **Fuzûlî Divanı Şerhi**, Akçağ, 1998 Ankara. (Beyitlerin bir kısmı bu eserden alınmıştır.)

İşkdur ol neş'e-yi kâmil kim andandur müdâm

Meyde teşvîr-i harâret neyde te'sîr-i sadâ (1/2)

Aşk, o kâmil, tam neşedir ki, daima şaraptaki, insanı saçma sapan söyleten o hararet, hummalı sayıklama; neydeki sesin tesiri ancak ondandır. Aşk insanı coşturur ve cemiyetin umumi idrakinin üstüne çıkıp onların anlayamayacağı, saçma saydığı şeyler söyler.

Aşk, makamları eşitleyen bir makamdır:

وادیء وحدت حقیقتده مقام عشقدر

کیم مشخص اولمز اول وادیده سلطاندن کدا

Vâdi-yi vahdet hakikatde makâm-ı 'ışkdur

Kim müşahhas olmaz ol vâdîde sultandan gedâ (1/3)

Vahdet vadisi hakikatte aşk makamıdır. O aşk makamı ki orada sultan ile dilenci ayırt edilmez. Aşkın gayesi vahdete erişmektir. Onun için bu yol aşk ile elde edilir. Bu aşk makamına erişince insan, kesret âleminde birbirinden çok uzak olan varlıkları birleştirir.

Aşk vahdetin (birliğin) tek kaynağıdır:

ای فضولی انتہاسز ذوق بولدک عشقندن

بویله در هر ایش که حق آدیله قیلسک ابتدا

Ey Fuzûlî intihâsuz zevk buldum 'ışkdan

Böyledür her iş ki Hakk adıyla kılsan ibtidâ (1/7)

Ey Fuzûlî, aşktan sonsuz bir zevk buldum; çünkü Hak'ta kendini yok etmek ebedî olan Hakk'a ulaşmaktır. Aşkta gaye sevgilide kendini mahvetmektir. Birlikte ikilik olmaz.

Aşk bir zehirdir insanı benliğinden kurtarır:

عشق دریلہ خوشم ترک نصیحت قل رفیق

بن که تریاکی مزاجم زهر کار ایتمز کا

'Aşk zevkiyle hoşem terk-i nasihat kıl refik

Men ki tiryâkî -mizâcem zehr kâr etmez mana (14/4)

Aşk zevkenden memnunum. Ey arkadaşım bana nasihati terk et. Ben tiryâkî mizaçlıyım bana zehir tesir etmez. Meczâî ve hakikî ne olursa olsun aşk için yaratılmıştır. Aşkın zehre benzetilmesi insanı benliğinden sıyrıp fenâfillaha erişirmesi içindir.

Aşk ve can ilişkisi:

نقد جان تاراج غمدن صاقلقمق دشواردر

شق تا نک ملامتدن حصار ایتمز کا

Nakd-i cân târac-ı gamdan saklamak düşvârdur

'İşk tâ seng-i melâmetden hisâr etmez mana (14/6)

Aşk, etrafıma melâmet taşından bir kale vücûda getirmedikçe can parasını aşk ıstırabının yağmasından kurtarmak çok güçtür. Aşk ıstırabı, gam, can servetini yağma edecek; fakat can, madde ve masivâ olduğu halde bir müddet lâzımdır.

Aşk melamettir ama âşığa bu bir süstür:

غم دکل جسمده کر سنک ملامت زخمی وار

سحنهء ب ازار سو دایم بوز یوردم بکا

Gam degül cismümde ger seng-i melâmet zahmı var

Sahne-yi bâzar-ı sevdâyem bu zîverdür mana (23/3)

Aşktan dolayı bana edilen kınamalar benim için birer süstür.

Aşk, varlığın gayesidir:

ای فضولی هر عمل قلسک خطادر غیر عشق

بودرر □ ن □ لمدیکم واللہ □ لم □ بالصواب

Ey Fuzûlî her amel kılsan hatâdur gayr-ı ‘aşk

Budurur men bildüğüm vallahü âlem bi’s -sevâb (30/7)

Aşk hadd-i zatında insan varlığının gayesidir; ayrıca temizliğin sembolüdür. İnsan varlığının gayesine yönelmeyen her hareket hakikatte hatadır.

Aşka tabibler çare bulamaz, âşık da böyle bir talepte değildir:

درد عشقم دفعنه زحمت چکر داعم طیب

شکر کیم اولمش اکا زحمت بکا راحت نصیب

Derdi ‘ışkum def’ine zahmet çeker dâ’im tabîb

Şükr kim olmuş ana zahmet mana râhat nasîb (35/1)

Aşkımın derdini tedavi için hekim daima zahmet çekmekte. Allah’a şükür olsun ki tabîbe zahmet, bana da rahat nasip oldu. Aşk derdi zaten âşığı rahat ettiren şeydir. O halde tabip boşa uğraşmaktadır. Aşağıda aynı tema işlenmiştir:

Aşk bir derttir ki âşık onunla hoşuttur:

عشق درد یله خوشم ال چک عللاجمدن طیب

قلمه درمان کیم هلاکم زهری درمانده در

‘İşk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb

Kılma dermân kim helâküm zehri dermânımdadır (90/2)

Aşk hastalığı manevîdir ve tedavi olunmaz. Tedavi edilirse de âşık mânen ölür.

Yâ Rab belâ-yı ‘ışk ile kıl âşına meni

Bir dem belâ-yı 'ışkdan etme cüdâ meni³⁵

Aşk ihtiyar ile değildir:

عشقده مبتلاقمی عیب ایدن سانور

کیم اولمق اختیار ایله در مبتلا □ کا

'İşkında mübtelâlığıum 'ayb eden sanur

Kim olmak ihtiyâr iledür mübtelâ sana (20/4)

Yani, aşka mübtelâ olmak insanın kendi irâdesi ile değildir.

بر پری سلسله سی عشقنه دوشدم تا که

شمدی بلام سبب خلقت آدم نه ایمش

Bir perî silsile-yi 'ışkına düşdüm nâ-geh

Şimdi bilidüm sebab-i hilkat-i Âdem ne imiş (125/2)

Ansızın bir perinin, görünmeyen bir güzelin aşkının zincirine düştüm. O zaman Âdem'in yaratılışının sebebini anladım. Beni âşık eden o peridir, ben kendim âşık olmuş değilim. Peri ile delilik birlikte anıldığı için ihtiyarın elden gitme gerçeği bir kez daha ortaya çıkmış olmaktadır.

Aşk ihtiyarla değildir, Allah'tan kula kuldan Allah'adır

اشتمدکمی کوکل □ شق مشکل اولدیغنی

سکا بو مشکل ایشی کیم دیدیکه بنیاد ایت

İşitmedün mi gönül 'ışk müşkil olduğunı

Sana bu müşkil işi kim dedi ki bünyâd et (38/4)

Merhem koyub unarma sînemde kanlu dağı

Söndürme öz elünle yandurduğun çerâğı (278/1)

Aşk kulun irâdesi ile olan bir şey değildir. Evvelâ Allah kulu sever ve onu kendine çeker. Aşk bir alın yazısıdır. Âşık müşkül olduğunu bildiği halde gayr-i ihtiyarî bu işe girer.

Aşk bir denizdir:

بحر عشقه دوشدک ای دل ترک دنیایی اونت

بالغ اولدک کل رحمدن ایچدیک فانی اونت

Bahr-i 'ışka düşdüm ey dil lezzet-i cânı unut

Bâliğ oldum gel rahimden içdüğün kanı unut (42/1)

³⁵ Hüseyin Ayan, a.g.e., s. 270.

Aşk denizine düşünce maddî ve fânî lezzetleri unutmak lâzımdır. Aşk denizine düşmek hakikati görebilmek işidir. Bunu çocuklar anlayamazlar. Gel çocuklukta, yani önceki yaşantındaki kesretle olan ilişkini unut.

Aşk bir denizdir, hakikat incilerini saklar:

اولمیان غواص بحر معرفت عالم دکل

کیم صدف ترکیب تندر لوء شہوار سوز

Girye-yi zâr ile hoş hâlem ki bahr-i 'ışkda

Eşksiz göz bir sadefdür lü'lü-i şehvârsuz(108/5)

Ağlayıp inlemekten huzur içindeyim. Zira aşk denizinde ağlamayan göz, içinde büyük incisi bulunmayan bir sadefe benzer. Göz sadefdir; gözyaşı ise incidir. Hakikat ancak ağlayıp inleyerek aşk denizinde elde edilebilir.

Aşk hakikat incisinin bulunduğu denizdir:

کوهریدر شق حریک فضولی آب شم

لیک بر کوهر که لطف حق اکادر مشتری

Gevheridür 'ışk bahrinün Fuzûlî âb-ı çeşm

Lîk bir gevher ki lutf-ı Hak anadur müşterî (252/7)

Aşk denizinde yetişen gözyaşı incisinin müşterisi Allah'tır. Aşk uğrunda dökülen gözyaşı insanı Allah'a ulaştırır.

Aşk, dünya tuzağından kurtuluştur:

عشقہ تا دوشدک فضولی چکمدک دنیا غمن

بیل که قید عشقمش دام تعلقدن نجات

'İşka düşdün Fuzûlî çekmedün dünya gamın

Bil ki kayd-ı 'ışk imiş dâm-ı ta'allukdan necât (43/7)

Ey Fuzûlî, bu ulvî kemâl aşkına düştükten sonra dünya işleri için asla gam çekmedin. Bil ki dünyaya bağlanmak tuzağından kurtulmak için aşka bağlanmak lâzımdır.

Aşk, ateştir:

چون یوق عشق اتشی بر شو له کله طظتک ای نی

باش آغرتمه دم عشق اورمه انجق ناله زار ایت

Çün yok 'ışk âteşi bir şu'le çekse tâkatün ey ney

Baş ağrıtmâ dem-i 'ışk urma ancak nâle-i zâr et (44/4)

Ney aşktan bahseder. Ney insandır. Aşktan bahseder. Esrâr-ı kainatı ifşâ eden bir sazdır. Aşk ateşinin bir alevine dayanamaz, yanar. Çünkü sazdan yapılmıştır. O halde iyi bir âşık olduğunu iddia etmemeli, sadece ah u zar etmelidir.

Aşk derdi, aşinâ bir dosttur:

ولور قدم دوتا عشقك يولنده بر بلا كوركج

طریق اهلینه عادتدر تواضع آشنا كوركج

Olur kaddüm dü tâ 'ışkun yolundan her belâ görgeç

Tarîk ehline 'âdetdür tevâzu' âşîna görgeç(53/1)

Aşkın yolundan gelen bir belâ görünce belim bükülür. Yolda giden bir dost görünce eğilip onu selamlamak âdettendir. Bela âşığın dostudur.

Aşk derdi kazandırır, akıl derdi kaybettirir:

یشی صانمه ای کویکل اهل خرد اطوارنی

اولمه غافل عشق دردندن یمان اولمز بو درد

Yahşi sanma ey gönül ehl-i hıred etvârını

Olma gâfil 'ışk derdinden yaman olmaz bu derd (62/3)

Ey gönül, akıl sahibi insanların davranışlarını güzel sanma. Akılını başına al bu derd, aşk derdinden daha fena olmaz. Tasavvufta asıl olan aşktır. Akıl derdi değil, aşk derdi insana bir şey kazandırır.

Aşk, akıl ilişkisi:

ای فضولی عشق منعن قیلمه ناصحن قبول

عقل تدبیریدر اول صنما که بر بنیادی وار

Ey Fuzûlî 'ışk men'in kılma nâsihden kabûl

'Akl tedbîridür ol sanma ki bir bünyâdı var (105/7)

Ey Fuzûlî, sana aşkı terk et diye nasihat ederler. Sen kabul etme, zira aşkı terk et diyen akıldır ve onun tedbiri ve düşüncesi, ihtiyatıdır. Zannetme ki bir esasa dayanıyor.

Aşk, kâlden hâle yükseltir:

□ شق رسمی کر بودر مشکل یتدر درمانه درد

درد اهلی بی زبان بی دردلر مست غرور

'İşk derdi ger budur müşkil yeter dermâna derd

Derd ehli bî-zebân bî-derdler mest-i gurur (66/3)

Derd ehlinin bî-zeban yani dilsiz olması aşk ve tasavvuf ehlinin yüksek bir makamıdır. O makamda artık söz yoktur. Hal vardır. Bu hal ise sözle ifade edilemez.

Aşk bir kılıçtır:

دیمه فرهاد قانن دوکمش انجق عشق شمشیری

□نم کورفانلو یاشم کیم بو هم اول ماجرادندر

Deme Ferhat kanun tökmüş ancak ‘ışk şemşîri

Menüm gör kanlu yaşum kim bu hem ol mâcerâdandır (69/3)

Aşk kılıcı yalnız Ferhat’ın kanını döktü deme. Bak benim kanlı yaşım da o Ferhat ile Şirin arasında geçen hadisedendir. Ben de kanlı gözyaşı döküyorum.

Aşk bir kılıçtır, cevheri de seraptır:

صفای جوهر تیغندن اومه رحم ای دل

صاغنمه صوویرر ای تشنه □و □راب □کا

Safâ-yı cevheri tıgından umma rahm ey dil

Sağınma su vere ey teşne ol serâb sana (11/6)

Sevgilinin aşk kılıcının cevheri hakikatte saf ve temizdir. Fakat o sana muradını vermez. Yani ey gönül, istiyorsun ki onun aşkı seni öldürsün, masivadan alâkâmı kessin. Bu olamaz; çünkü kılıcının cevheri bir seraptır. İsteğe kavuşmak “fenfillaha” ermek öyle kolay değildir.

Aşk bir oktur :

چاکلر کوکسمده تیغ عشقندن عیب ایتمکز

کیم جنون کلزارینک بو نلر کل خندانیدر

Hor bakman ger gönül çâk olsa tîg-ı ‘ışkdan

Kim cünûn gülzârının bunlar gül-i handânıdır (92/4)

Şair, her aşk oku yarasının kendisini mes’ut ettiğini söylüyor. Bir gül bahçesinde açılan gül, nasıl insana zevk verirse, aşk yarası da şaire aynı zevki veriyor. Bunun ayıplanması doğru değildir. Ok yarası şeklen güle benzetiliyor.

Mâşukun güzelliği aşkı artırır:

□ح نک اولفچه فزون □شوق اهلی آرتق زار اولور

□ح ن هر مقدار اولورسه عشق اول مقدار اولور

Hüsün oldukça füzûn ‘ışk ehli artuk zâr olur

Hüsün her mikdâr olursa ‘ışk ol mikdâr olur (82/1)

Güzellik ne kadar artarsa âşıklar o kadar fazla ağlar ve inlerler. Güzellik ne mertebede olursa aşk o mertebede olur.

Aşk derdi, âşığın dermanıdır:

عشق دردندن اولور □ اشقم ز اجی مستقیم

□ اشقك دردنه درمان ایتسه لر بیمار اولور

'İşk derdinden olur 'âşık mizâcî müstakîm

'İşkun derdine dermân itseler bîmâr olur (82/3)

Aşk derdi âşığın sıhhatidir. Âşığın derdine derman bulsalar âşık hasta olur.

Aşk şaraptır, akli başa getiren bir sarhoşluk verir::

زاهد بیخود نه بیلسون ذوقنی عشق اهلنك

بر عجب میدر محبت کیم ایچن هشیار اولور

Zâhid –i bî hod ne bilsün zevkini ışk ehlinün

Bir aceb meydür mahabbet kim içen huşyâr olur (82/4)

Kendini kaybetmiş, kendinden habersiz sofu aşk ehlinin zevkini ne bilsin. Kendini bilmiyor ki o. Aşk bir acayip şaraptır. Onu içen sarhoş olmaz, bilakis akli başına gelir.

Aşk bir şarap, âşık bir kadehtir:

قیلدی بدن رفع تکلیف نمازی مستک

صالدى الحق نشهء جام می کلکون □ کا

Kıldı benden ref* teklif-i namâzı mestlik

Saldı Hak bir neş'e-yi câm-ı mey-i gül-gûn mana (13/2)

Sarhoşluk benim üzerimden namaz mecburiyetini kaldırdı. Çünkü Hak bana gül renkli şarap kadehinin neşesini verdi. Hak beni renkli şarap kadehi şekline sokmuştur. Yani içimi aşk ile doldurmuştur. Bir kadeh namaz ile mükellef olamaz.

Aşk kadehtir:

ایلر قدح زمانه قمین دفع غالباً

دور قدح مخالف دور زمانه در

Eyler kadeh zamâne gamın def* gâlibâ

Devr-i kadeh muhâlifi devr-i zemânedür (75/2)

Kadeh, zamaneden yani madde âleminden gelen gamı def eder. Çünkü kadeh devri, aşk devridir. Kadeh aşktır. Zamane maddedir.

Aşk şaraptır, manevî feyz verir:

ای فضولی منزل مقصوده یتسم نه عجب

خدمت پیر مغان ارشادی رهبردر □ کا

Ey Fuzûlî menzil- i maksûda yetsem nî 'acep

Hıdmet-i pîr-i mugân irşâdı rehberdür mana (23/8)

Pîr-i mugan, mürşid-i kâmilidir. Aşk şarabını sunar. Onu (aşığı) irşad eder. Onu doğru yola iletir. Ona hizmet etmek manevî feyzini almaktır.

Aşk şaraptır, masivadan temizler:

کمال حسن ویرویدر شراب ناب □ کا

□ کا حالدر ای مغیچه شراب □ کا

Kemal-i hüsn virübdür şarab-ı nâb sana

Sana helaldür ey muğ-beçe şarâb sana (11/1)

Halis şarap sana güzellik kemâlini vermiştir. Ey güzel ve genç şâki, sana şarap helâldir. Ey Hıristiyan güzeli sâki, sana karşı duyulan hâlis aşk, sana güzelliğin kemâlini vermiştir. Şarâb-ı nâb, hâlis şarap mâsivâdan temizlenmiş bir aşktır.

Aşk mülkü meyhanedir:

فضولی بولدی کنج عافیت میخانه کنجده

مبارک ملکرد اول ویران اولمسون یا راب

Fuzûlî buldu genc-i âfiyet meyhâne küncinde

Mübârek mülkdür ol mülk vîrân olmasun yâ Rab (25/ 7)

Meyhâne İlâhî aşkın hazinesidir. Şarap İlâhî aşktır. Âşık ancak o mülkte huzur bulabilecek ve Hakk'a yakın olabilecektir.

Aşk bir hünerdir, ayıplanamaz:

عشق عیبی بیلوپسن هنرای زاهد خود بین

هنرک عیبدر اما دیدیکک عیب هنردر

‘İşk aybını bilürsen hüner ey zâhid-i gâfîl

Hünerün aybdur amma dedigün ‘ayb hünerdür (83/5)

Bir şeyden haberi olmayan zâhid, aşkı ayıplıyor ve bunu bir hüner, bir marifet biliyor. Fakat hakikatte onun hüner ve marifet bildiği şey ayıptır. Âşıklar ayıplanmaz. Ayıp dediği aşk da bir hünerdir, bir üstünlük ve bir değerdir. Bu beyitte zühd ile aşk çarpışıyor.

Aşk, İlâhî ise üstündür:

بنم کیم سنکسار محنتم بازار عشق ایچره

بلا داغن چکن فرهاد ایله هم سنک دوتمشلر

Menüm kim seng-sâr-ı mihnetem bâzar-ı ‘ışk içre

Belâ dagın çeken Ferhâd ile hem-seng dutmuşlar (88/5)

Ferhat sadece bir Bi-sütun dağı kadar belâ çekiyor, onunkisi mahduttur. Bununla birlikte Fuzûlî, Ferhat'tan üstündür. Fuzûlî, İlâhî aşk derdini çekiyor. Ferhat ise maddî aşka mübtelâdır. Beni Ferhat'la bir ağırlıkta tutanlar yanılırlar.

Aşk bir zevktir, softa onu anlayamaz:

محبت لذتندن بیخبر در زاهد غافل

فضولی عشق ذوقن ذوق عشقی وار اولندن صور

Mahabbet lezzetinden bî- haberdür zâhid-i gâfil

Fuzûlî 'ışk zevkin zevk-i 'ışkı var olandan sor (99/7)

Şair, gaflet içindeki kuru softa, aşkın lezzetini bilemez, onun zevkini âşığa sor, diyerek âşık ile zâhid farkını ortaya koyuyor.

Aşk manevî saltanat yoludur:

ره عشقکده اولم تنک دل سودا هجومندن

طریق سلطنت هر طوتر غوغایه خوایلر

Reh-i 'ışkunda olman teng-dil sevdâ hüçûmundan

Tarîk-i saltanat her kim dutar gavgâya hû eyler (102/4)

Aşk yolunun sonu manevî saltanattır. O yolda aşkın sevda hâlinde hücum edip insanı çıldırtmasından içim daralmaz; çünkü yolun sonu manevî saltanattır.

Aşk derdi, âşıklığın habercisidir:

بنده ساکن اولدی درد عشق مجنوندن کچوب

اندن آرتقیدر مکر عشق ایچره تمکیم بنم

Mende sâkin oldu derd-i 'ışk Mecnûndan geçüp

Andan artuhdur meger 'ışk içre temkînüm menüm (203/6)

Aşk Mecnûn'dan çok bende mesken tuttu. Galiba aşk içinde benim kudretim Mecnûn'dan fazladır. Kim fazla dert çekerse o, daha üstün bir âşıktır.

Aşk çâresiz bir derttir:

□ارهء بیهودمی صوردم معالجدن دیدی

درد درد عشق ایسه ممکن دکل صحت سکا

Çare-yi bî-hûdumu sordum mu'âlicden dedi

Derd derd-i 'ışk ise mümkün degül sıhhat sana (18/4)

Aşk derdine, yani hakikî aşk derdine derman yoktur. Âşık hayatı müddetince bu derdi seve seve çekecektir.

Aşk devâsız derttir:

نه مشکل درد اولور□ه□ولنور عالمده درمانی

نه مشکل درد ایش عشق که درمان ایلمک اولمز

Ne müşkil derd olursa bulunur ‘âlemde dermânı

Ne müşkil derd imiş ‘ışkun ki dermân eylemek olmaz (113/2)

Aşk derdinin dermanı yoktur, ona derman eylemek olmaz.

Aşk devasız gizli bir hastalıktır:

عشقند جاننده پر پنهان مرض وار ای حکیم

خلقه پنهان درد م اظهار اتمه زنهاری ای حکیم

‘İşkdan cânumda bir pinhân maraz var ey hâkim

Halka pinhân derdüm izhâr etme zinhâr ey hâkim (177/1)

Aşk, gönülde gizli bir hastalıktır. Herkes bu hastalığın sebebini anlayamaz, sonra tan eder; ey hekim bu aşk derdimi kimseye söyleme.

Aşk severek istenilen derttir:

بنم تک هیچ کیم زار و پریشان اولم□ون یا رب

اسیر درد عشق و داغ هجران المسون یا رب

Menüm tek hiçkim zâr u perîşân olmasun yâ Rab

Esîr-i derd-i ‘ışk u dağ-ı hicrân olmasun yâ Rab (25/1)

Aşk derdine esir ve hicran yarasına müptela olmak âşıklar için bir meziyettir. Âşık, aşk makamında en yüksekte olmak istediği için en büyük dertleri diliyor.

İnsan olanın içinde yalnız aşk bulunmalıdır. Bir habab gibi:

عشق سر کشته سیم سیل سرشک ایچره یرم

بر حبابم که هوادن طولودر پیرهئم

‘İşk ser-gerdâniyem seyl-i sirişk içre yerüm

Bir habâbem ki hevâdan doludur pîrehenüm (183/5)

Aşk ile âvâre dönüp duruyorum. Yerim de gözyaşı seli içindedir. Bir su kabarcığıym ki gömleğim hava ile doludur. Hava bunda aşktır. Yani âşık aşktan ibarettir.

Aşk bir pîrdür, meyhane onun mekanıdır:

زاعر میحانه ام مغ سجده سیدر ط□اتم

عشق پیرم نقد جان ندرم توکل نیتمی

Za’ir-i meyhânem muğ secdesidür tâ’atüm

‘İşk pîrüm nakd-i can nezrüm tevekkül niyyetüm (202/1)

Ben meyhane ziyaretçisiyim. İbâdetim muğ secdesidir. Pîrim aşktır, nezrim can parasıdır. Niyetim tevekküldür. Aşk mabesinde, aşk pîrine müridim, bu uğurda canımı nezretmişim. Gayem de tevekküldür.

Aşk sonradan fark edilen bir müşkildir:

شقتنی آسان کورب اولدم اسیری طفل ایکن
لمدم کلدوکه ر آشوب دوران اولدیکن

'İşkını âsan görüp oldum esîri tıfl iken
Bilmedüm geldükce bir âşub-ı devrân oldugın (209/6)

Daha çocukken onun aşkını kolay görüp esiri oldum. Zaman geçtikçe bu aşkın dünyayı birbirine katan bir felâket olduğunu bilmedim.

Hafız gibi Fuzûlî de aşkı önce kolay zannetmiş sonradan işin zorluğunu anlamıştır.

الا یا ایها الساقی ادر کلا و ناولها
که عشق اسان نمود اول ولی افتاد مشکلیها

Saki, döndür kadehi, herkese sun, bana da ver. Çünkü aşk, önce kolay göründü ama sonradan çok müşküller meydâna geldi.³⁶

Aşk sabırsızlıktır:

طریق صبر و تدبیر سلامت لذتن بلمز

کا شق و ملامت یک کلور صبر و لامتدن

Tarîk-i sabr ü tedbîr-i selâmet lezzetin bilmen
Mana 'ışk u melâmet yeg gelür sabr ü selâmetden (212/5)

Aşk ve o uğurda melâmete katlanmak, bana sabır ve selâmetten daha iyi gelir. Mecnûn gibi bir duruma düşmek sabırsızlık sonucudur. Âşığın da istediği budur: sevgilinin ne şekilde olursa olsun ilgisi.

Aşk bir emanettir ki gökler ve dağlar onu taşıyamaz:

عشق ناموسی بن و مجنونه دوشمش لاجرم

غم یوکن چکمکده یز بن بر زمان اول بر زمان

Aşk namûsu men ü Mecnûna düşmüş lâcerem
Gam yükün çekmekdeyüz men bir zaman ol bir zaman (216/2)

İrfanı yani aşk olan emâneti yere, dağlara ve göklere arz ettik. Yüklenmekten çekindiler. Bu emâneti insan yükledi. İşte bu aşk emanetini bir âşık Fuzûlî bir de Mecnûn sırayla korumaktadırlar.

Aşk bir hastalıktır âşık onunla tanınır:

³⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, **Hafız Dîvanı**, MEB Yay. İstanbul 1992, s.1,

قمو بيمارنه جانان دواى درد ايدر ايحان

نيچون قيلمز بكا درمان بنى بيمار سانمز مى

Kamu bîmârına cânan devâ-yı derd ider ihsân

Niçün kılmaz bana demân meni bîmâr sanmaz mı (257/2)

Sevgili, aşk yüzünden hasta düşenlere derdinin devasını ihsan ediyor. Niçin benim derdime derman kılmıyor, acaba beni âşık zannetmiyor mu? Yani “Neden bana cevr ü cefa etmiyor, beni bu derterin olgunlaştırıp ona yaklaştırdığını bilmez mi?” diyor.

Aşk bir yoldur-tariktir ki âşık ondan dönmez :

بلدوم طريق عشق خطرناكدرولى

بن دونمزم بو يولدن ولوم اولسه غايىتى

Bildüm tarik-i ışk hatarnâkdür velî

Men dönmezem bu yoldan ölüm olsa gayeti (288/4)

Hakikî, İlâhî aşk yolu tehlikelidir. Bunu biliyorum; fakat sonu ölüm dahi olsa bu yoldan dönmem. Şair, asıl isteği olan fenâfillahı zahiren felaket gibi gösteriyor.

راه عشق ايچره بكا انجاق فنا مقصود ايدى

شكر كيم مقصوده يتدم انتيظارم فالمدى

Aşk ve Ölüm:

Râh-ı ‘ışk içre mana ancak fenâ maksûd idi

Şükr kim maksûda yetdüm intizârım kalmadı (267/6)

Bu anasır âlemine düştükten sonra bütün arzum, bu benlikten kurtulup yine Hakk’a, o güzel günlere dönmek idi. Allah’a şükür olsun ki maksadıma eriştim, artık bekleme devresi bitti.

Aşk, insanı masivâdaki bütün zevk veya azaplardan korur.

ای فضولى زهر قهرايله طولودر طاس چرخ

چكمز انك قهريى هر كيم چكر بر طولو طاس

Ey Fuzûlî zehr-i kahr ile doludur tâs-ı çarh

Çekmez anun kahrını her kim çeker bir dolu tas (123/7)

Şair aşk kadehi ile sarhoş olmuşken feleğin tasına dönüp bakmaz. Feleğin kâsesindeki kahr zehrini içmez. Bu sebepten aşk kadehindeki vahdet şarabını içer.

Aşk konusunda son söz yine dönüp dolaşıp bu dörtlükte bağlanır:

.....

'İlm kesbiyle pâye-yi rif'ât	علم كسبيله پایه رفعت
Arzû-yı muhâl imiş ancak	آرزوی محال ایش انجق
'İşk imiş her ne var 'âlemde	اشق ایش هر نه وار عالمده
'İlm bir kâl ü kâl imiş ancak	علم بر قیل کال ایش انجق ³⁷

E. SONUÇ

Tüm bu tarama da göstermiştir ki Fuzûlî aşk ve âşık temasını pek çok kavramla birleştirip rengarenk bir anlam tablosu oluşturmuştur. Aynı temin bu kadar çeşitli ve renkli sunulması şairin bu tema ile olan ilişkisinin derinliğini gösterir. Şu da ortaya açıkça çıkmaktadır ki Fuzûlî aşkı, bir bilim adamının laboratuvarında bir maddeyi tahlil etmesi gibi ince ince araştırmış ve onun en ince sırlarını gözler önüne sermiştir.

F. KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Kenan, Beken, Süheyl, Yüksel, Sedit, Cumbul, Müjgan, Fuzûlî Dîvanı, Akçağ, Ankara 2000.
- AYAN, Hüseyin, Leylâ ve Mecnûn-Fuzûlî, Dergah Yay. İstanbul 1981.
- AYVAZOĞLU, Beşir, Aşk Estetiği, Ötürken, İstanbul 1993.
- BİLGİN, Azmi, Divân-ı Seyyid Nigârî, Kule İletişim, İstanbul 2003.
- CENGİZ, Halil Erdoğan, Dîvan Şiiri Antolojisi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, MEB. Yay. İstanbul 1994.
- DEMİREL, Hamide, The Poet Fuzuli, Ministry Of Culture, Ankara 1991.
- DOĞAN, M. Nur, Fuzûlî'nin Poetikası, Kitabevi, İstanbul 1997.
- GIBB, E.J.W, Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Otoman Poetry), (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Akçağ, Ankara 1999.
- GÖKDEMİR, Ayvaz, Sevgi, Yunus Emre Güldeste, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki Hafız Dîvanı, MEB yay. İstanbul 1992.
- HAKVERDİOĞLU, Metin, Selamî Dîvanı, Transkrip Çalışması (Yayımlanmamış)
- İZBUDAK, Veled, Mevlâna, Mesnevi, MEB. Yay. İstanbul 1999.
- KANTARCIOĞLU, Sevim, T.S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması, Kültür Bak.Yay. Ankara 1987.
- KARAHAN, Abdülkadir, Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1989.

³⁷ Kenan, Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbul, a.g.e., s. 306.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, T.D.V. Yay. Ankara 1993.

MAZIOĞLU, Hasibe, Fuzûlî ve Türkçe Dîvanı'ndan Seçmeler, Kültür Bak. Yay. Ankara 1986.

PALA, İskender, Ah Mine'l-Aşk, Ötüken, İstanbul 2000.

SEVGİ, Ahmet, Özcan, Mustafa, Prof. Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri, "Fuzûlî ve Şairliği", Sözler Yay. İstanbul 1996.

Tâhirül Mevlevî, Mevlâna Celaleddini Rumî -Mesnevi, Ahmed Said Matb. İstanbul 1963.

TARLAN, Ali Nihat, Fuzûlî Dîvanı Şerhi, Akçağ, Ankara 1998.

ULUDAĞ, Süleyman, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, "Aşk Maddesi", İstanbul 1991.